

Fleisz János

A nagyváradi magyar sajtó elindulása és sajátosságai a 20. századig

„A magyar sajtó akkor lesz igazán független és ideális, amikor megszabadul a politikai pártszempontoktól, magán és üzleti érdekek béklyójától.” (Nagyváradi Napló, 1898. október 1.)

Előzmények, kezdetek

A sajtó a mindenkori társadalom tükré, amely az idők során nagy jelentőségre tett szert, emiatt történetének megismerése lényeges a társadalmi folyamatok megértése szempontjából. A sajtó kialakulása hosszú történeti fejlődés eredménye, és különböző előzetes formákat öltve jutott el a korszerű kiadványokig. A magyar írott sajtó¹ megjelenése szervesen kötődött az európai folyamatokhoz, így először a magyarlakta területeken is latin, majd német nyelven megjelenő kiadványok voltak a jellemzők, utána lassanként megjelentek a magyar nyelvűek is. Természetesen ezek a kezdeti különböző sajtókiadványok alkalmanként

Nagyváradon is eljutottak, így megemlíthető az, hogy a sajtóbibliográfiák szerint 1781. január 10. és július 4. között Váradra nyomtatták és így valószínűleg itt is terjesztették a *Pester Intelligenzblatt in Frag- und Anzeigen* (Pesti titkosszolgálati lap kérdésekben és hirdetésekben) című német nyelvű hivatalos, hetenként megjelenő időszaki kiadványt.² Ennek van realitása, mert a lap Eitzenberger Ferenc Antal nyomdájában készült, akinek voltak itteni kapcsolatai, a fia később Nagyváradon tizenegy évig dolgozott.³ Az *Intelligenzblatt* külön laptípust jelentett a 18. század folyamán. Olyan újságokat neveztek így, amelyek főleg hirdetésekben és egyéb – hivatalos és magánjellegű – közleményekből álltak. Egy másik előzmény, amely némileg Nagyváradhoz is kötődik, a Pesten 1841 és 1849 között megjelenő *Religió és Nevelés* magyar egyházi és irodalmi hetilap, amelyet Szaniszló Ferenc nagyváradi kanonok, későbbi püspök

¹ Buzinkay, 2016.

² Busa, 1986.

³ Emódi, 2004. 8.

indított el, szerkesztett és adott ki.⁴ https://real.mtak.hu/30128/1/szinynyei_sajto_JO.pdf

Váradon a különböző tájékoztató nyomtatványok mellett először hatósági, illetve hirdetési lapok indultak. Az első valóban újságnak nevezhető magyar nyelvű kiadvány 1843-ban jelent meg Debrecennel közösen, a neve *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő* volt.⁵ 1844 januárjától heti kétszer jelent meg, Debrecenben hétfőn, Nagyváradon szerdán. Szerkesztője és kiadója Balla Károly volt, és a cívisváros nyomdájában készült. A közösen indított sajtóvállalkozás magyarozatát a korabeli közigazgatási helyzet adja, mindkét város Bihar vármegyében volt, melynek hagyományos központja Várad volt, Debrecen viszont mint szabad királyi város önálló önkormányzattal rendelkezett. A két város gazdasága kiegészítette egymást, Nagyváradon a kereskedelem és a kezdődő ipar, míg Debrecenben az agrárgazdálkodás volt főleg jellemző. Mindkét városban ez a közös hirdetési lap jelentette a magyar nyelvű sajtó kezdeteit.⁶ A különbség az volt, hogy Debrecenben 1848–1849-ben már más lapok is megjelentek, Nagyváradon azonban még kellett várni a folytatásra. Célját elindulásakor így fogalmazta meg: „*Adás-vevés*

és mindenféle hirdetményekkel hetente megjelenik.” Később már mint „*Bihar-Szabolcs-megyei hirdető. Kereskedelmi, ipar, gazdaszat, hírvegy, újdonság s különféle tartalommal.*” jelenik meg, 1873-tól „*hirdető, szépirodalmi és vegyes tartalmú közérdekű hetilap*” lesz. 1879-től „*Társadalmi és vegyes tartalmú hetilap*” és lényegében végig az is marad.⁷ 1877-ben mintegy 1500 példányban jelent meg, és egy ideig országosan is elterjedté vált, sőt 1880-ban már elérte a 3000 példányt.⁸

A lapnak nagyobb jelentősége volt annál, mint azt az irodalomközpon-tú sajtótörténet tartja, hiszen ugyan verset, prózát gyakran, alkalmanként még klasszikusoktól is közölt, de jellegénél fogva nem az irodalmi teljesítménye alapján kell értékelni, hanem amiatt, hogy hosszú ideig fontos társadalmi rétegeket ért el, amelyeknek gyakran egyedüli olvasmánya ez a lap volt. Persze kezdeti fontossága később csökkent, a korszerű sajtótermékek megjelenésével, de az mindenképpen érdekes, hogy az előbb, mint hirdetési, később, mint vegyes tartalmú hetilap közel 60 éven át megszakítás nélkül létezett, egészen 1902 augusztusáig, amikor a „közös érdekek megszűnése miatt” elhallgatott.⁹ Jelentőségét emeli az is, hogy Magyarország egyetlen vidéki lapja volt, amely átélte a reformkört, az 1848-1849-es forradalmat és szabadságharcot, az abszolutizmust, majd az 1867-es kiegyezést és elérte a 20-ik századot.

⁴ Id. Szinyei, 2002.

⁵ 1842-ben alapították, de csak 1843. június 13-án kapta meg a lapkiadási engedélyt, első száma már nem található meg. Ld. Ember, 1956. 277.

⁶ Ennek ellenére Nagyváradon a köztudatból jóformán kiesett, mivel az 1919-es impérium-változás után nem volt szerencsés e közös gyökereket felemlíteni, de a nagyvárad sajtó történetét 1990 után szakszerűen feldolgozó Indig Ottó sem számítja be a várad sajtó valódi kezdeteibe, sőt elmarasztalóan ír róla. Ld. Indig, 1999. 26.

⁷ Busa, 1996.

⁸ Ember, 1955. 312-313.

⁹ A lapról ld. Ember, 1955. 301-382; Ember, 1956. 261-370; Ember, 1957. 77-142.

a politikai helyzet megváltozott. komoly folytatása lett a városban. 1863 és 1867 között Nagyváradon egyetlen sajtókiadvány, a *Debrecen-Nagyvárad* *Értesítő* jelent meg, ezzel Várad elmaradt a környező nagyobb városoktól. Természetesen amíg nem jött létre megfelelő szintű nagyvárad sajtó, addig a pesti lapokat olvasták a városban, amely szokás kisebb mértékben megmaradt később is. Előnyük a gyorsabb hírszolgálat és a magasabb szakmai színvonal volt, hátrányuk pedig, hogy egynapi késéssel kerültek a várad olvasókhoz, és hogy helyi híreket keveset közöltek.

Lényeges változást az 1867-es kiegyezés és az alkotmány visszaállítása hozott.¹⁴ Elsőként 1867. június 8-án újraindult a *Bihar*,¹⁵ mint „*Politikai, társadalmi s gazdaság-kereskedelmi lap*”. Szerkesztősége a Sas (később Kossuth) utca 21. szám alatt volt. Felelős szerkesztője Sólyom-Fekete Ferenc ügyvéd, Tisza Kálmán közvetlen munkatársa, a balközép programnyilatkozatának, az ún. „bihari pontoknak” az egyik megfogalmazója, kiadótulajdonosa Hollósy Lajos. Tichy Ákos nyomdájában készült. A mutatószám után, a 3-ik évfolyamának első száma 1867. június 4-én jelent meg. Első vezércikke a megyei és városi közélettel foglalkozik, majd közli Gyalóky Lajos indítványait Nagyvárad város képviselő-testületének közgyűlésén. Ebben, miután ismertette, hogy a város megérezte a nemzetre mért üldözés hátrányait és két évtizedet elveszí-

tett, megfogalmazta: „egyesített erővel kell városunk elhanyagolt érdekeit és ezek által a közjólét fölvirágzását előmozdítani...”¹⁶ A lap a későbbi várad fejlődést pártoló sajtó előfutárjaként felvetette a város főbb problémáit, amelyek egy része rövidesen, más része csak jóval később valósult meg. Így felvetette egy „szépészeti bizottmány létrehozását, amely felügyelje az építkezéseket, a rendet, tisztaságot, szorgalmazta a gázvilágítás mielőbbi bevezetését, az állandó színház felállítását¹⁷ és Szacsvey Imre emlékének megörökítését.”¹⁸

A lap a balközép ellenzék politikáját támogató vármegyei elite támogatkozott, és irányvonalával is inkább a megyei és kevésbé a nagyvárad közösség szemléletét tükrözte vissza.¹⁹ 1872-től hetente négyszer jelent meg. Később napilappá alakult mint a Szabadelvű Párt közlönye, egészen 1883. november 1-ig jelent meg,²⁰ amikor már nem tudott versengeni a magasabb színvonalú lapokkal. Összességében elsősege miatt volt fontos, de sok olyan szerkesztési és tartalmi elemet elindított, amelyek megtalálhatók a későbbi várad mértékadó lapokban.

A fejlődést megalapozó időszak (1868–1890)

A kiegyezés után kialakult színvonalas nagyvárad sajtó alapjait a városfejlődés dinamikus előrehaladása, az írni-olvasni tudás magas aránya, számottevő értelmiségi réteg jelenléte és a kiemelkedő helyi szellemi légkör

¹⁴ Nagyvárad kiegyezéskori történetéhez ld. Fleisz, 1996.

¹⁵ Indig Ottó az újraindulást 1865-re, a megszűnést pedig 1868-ra teszi, tévesen. Ld. Indig, 1998. 27. Péter I. Zoltán a *Bihar* végleges eltűnését 1879-re teszi, tévesen. Ld. Péter I. Z. 2013. 05. 93.

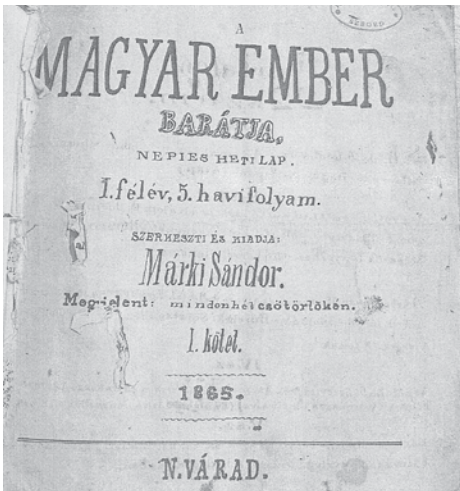
¹⁶ *Bihar*, 1867. júl. 4.

¹⁷ Uo.

¹⁸ *Bihar*, 1867. aug. 18.

¹⁹ Vö. Szabolcsi 1985. a

²⁰ Busa, 1996. Máshol 1884. júniust találunk, ld. Borovszky, 1901.

Márki Sándor kézíratos újságja

szolgáltatták. A dualizmus kezdetén, az 1868–1869-es években Magyarország mintegy másfél száz magyar nyelvű hírlapjának egyegyede működött a fővároson, Budapesten kívül, köztük két napilap (mindkettő Aradon), 25 hetilap és 4 hirdetési lap. Ezek azonban csak a kiemelkedő szereppel rendelkező városokban maradtak meg huzamosabb ideig.²¹

A *Nagyváradi Lapok*²² 1868-as megjelenését tekintette 1989 után a szakma

a váradi hivatásos újságírás kezdetének, ez vitatható, ugyanis ez a hetilap nem sok újat hozott, például az MTA által összeállított többkötetes nagy sajtótörténeti munka is alig említi. Heti két alkalommal adták ki, szerkesztője Sipos Árpád ügyvéd volt, főmunkatárs Báttaszéki Lajos. A Deák-párt szócsöve, egyben a nagyváradi Kereskedelmi Csarnok hivatalos közlönye is volt.

Sipos Árpád igyekezett lapját minél érdekesebbé tenni, emiatt az első számaiban felhívást tett közzé Bihar vármegye történetének megírására, annál inkább, mert az új helyzetben a múlt sokak számára érdekessé vált. A felhívásra Márki Sándor, a későbbi történetíró, akadémikus jelentkezett, aki akkor 15 évesen a nagyváradi premtontrei főgimnáziumba járt. A lap cikksorozatban közölte a *Bihar megye rövid története* című írását, amely politikai hullámokat is szült, de egyértelműen hozzájárult nemcsak a lap olvasottságának növekedéséhez, de Márkinak a történeti pályán való elindulásához is. Sajtótörténeti kuriózum, hogy előzőleg 1865-ben Márki – mindössze 12 évesen – Nagyváradon saját kézíratos újságot adott ki, a *Magyar Ember Barátja* című „népies hetilapot”, amelynek címlapján az állt: „szerkeszti és kiadja Márki Sándor”²³

A *Nagyváradi Lapok* kezdeti sikerei ellenére rövid életű volt, mindössze 1868. május 2. és 1870. június 8. között jelent meg, amikor kiadója, Hügel Ottó megszűnteti, hogy helyet adjon

²¹ Vö. Szabolcsi 1985.b. 45.
²² Indig, 1994. 18-19. Indig, 1998, 8-10. Indig, 1999. 27-28.

²³ Erdész Ádám: *Vihart kavaró történetiszpalánta*. Magyar Nemzeti Levéltár (Letöltve 2024. nov. 12.) A kéziratok lap megtalálható a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtárában.

Benedek Árpád Tóth József Láng György Szalóki Elek Gallovich Jenő Maksa Andor
Gábel Jakab Láng József Fehér Ernő

A Nagyvárad szerkesztősége 1895-ben

új, sikeres lapjának, a *Nagyváradnak*. A korszerű váradi újságírás Váradon tehát a hetvenes évek elején indult el, azzal a lapalapítási folyamattal, amely ugyan kitermelt néhány rövid élet-tartalmú lapot is, mint *Biharmegyei Közlöny* (1871), *Polgár* (1874) és később *Biharmegyei Lapok* (1881–1882), de mellettük megjelentek az egész Magyarországon később elismertté vált újságok is.

A 19. század utolsó harmada a sajtó történetének nagyarányú átalakulási korszaka, ennek eredményeként megszületett a magyarországi korszerű hírlap- és folyóiratírás, amely a 20. század elején felért a csúcra. A Sebes-Körös parti város ebben a szakaszban mind jelentősebb szerepet játszott a sajtó fejlődésében, annak ellenére, hogy Nagyváradon a kapitalista fejlődés valamivel később bontakozott ki, mint a közelebbi nagyobb városok többségében, és ezt a viszonylag később induló sajtó is tükrözte. A 19. század végéhez közeledve a város mind gyorsabb ritmusra váltott, lefaragta a hátrányt,

hogy aztán a 20. század elején a vidéki városok élvonalába küzdje fel magát. A legnagyobb jelentőségre Nagyvárad újságírásában a politikai napilapok jutottak, amelyek igyekeztek a város életét hűen tükrözni.

Bihar fővárosának első politikai napilapja a *Nagyvárad* volt, amely Hügel Ottó kiadásában 1870. július 3-án jelent meg, Báttaszéki Lajos ügyvéd szerkesztésében.²⁴ Hetenként hatszor került piacra, és főként a városi olvasók igényeit vette figyelembe. Az alcíme: „*Társadalmi, Kereskedelmi és Gazdászati Napilap*” volt. Az első számban közölt programja így szólt: „A *Nagyvárad* a politika határozott és tökéletes kizárásával, Biharmegye és Nagyvárad város szellemi és anyagi érdekeinek hű előharcosa iparkodik lenni.”²⁵ 1879-ben ennek ellenére a szabadelvű párt szolgálatába állott. 1887-től megmarad szabadelvű

²⁴ Nagyvárad, 1896; Nagyvárad, 1930; Indig, 1994. 19-22; Indig, 1998. 9-17; Indig, 1999. 29-46; Fleisz, 2005. 71-75.

²⁵ Vö. Fleisz, 2005. 71.

lapnak, de a párt hivatalos közlönyévé akkor már a *Szabadság* lépett elő. 1871 áprilisától 1873 októberéig Ráczy Mihály volt a felelős szerkesztője. Ő azon a véleményen volt, hogy egy politikai lap „csak akkor lehet jó, ha hasábjait a nagy közönség maga írja tele”.²⁶ Ennek köszönhető, hogy a *Nagyváradban* a korabeli helyi értelmiség jelentős része publikált. Ráczyt a kiadótulajdonos Hügel követte a szerkesztői tisztségben, egészen 1890. április 8-án bekövetkezett haláláig, amely nagyon megingatta a lapot.

Addigra a sajtó jelentős fejlődést ért el. 1890-ben Magyarországon összesen már 636 magyar nyelvű lap jelent meg, ebből Erdély, Partium és a Bánság területén összesen 28 helységben 77 lap, ami 12,1 százalékot tett ki. Nagyváradon akkor összesen hat sajtótermék jelent meg: két politikai napilap: *Nagyvárad* és *Szabadság*, két nem politikai újság: *Debrecen-Nagyvárad* *Értesítő* és *Nagyvárad* *Hírek*, egy oktatási folyóirat, a *Népnevelés* *Közlöny* és egy tudományos szaklap, az *Orvos-Természettudományi Értesítő*. Ezzel a 22 sajtótermékkel – a magasan vezető Kolozsvár mögött – a szélesebb értelemben vett Erdélyben Várad a második helyet foglalta el.²⁷ Ezek képezték az alapot a későbbi fejlődéshez.

A korszerű váradi sajtó kialakulása a 19. század utolsó évtizedében (1890–1900)

Visszatérve a *Nagyváradhoz*, Hegyesi Márton ideiglenes szerkesztő már megírta az újság nekrológját, végül

mégis sikerült életben tartani. Iványi Ödön²⁸ Aradról jött vissza szülővárosába, s 1891. október 1-jétől vette át a lap szerkesztését. Vele jött Sas Ede, és a szerkesztőséghez került Werner László és Fehér Dezső is. Külső munkatársak Lovassy Andor, dr. Némethy József és dr. Várady Zsigmond voltak. Ekkortól a lap sorsa felfelé ívelt, és rövidesen nemcsak a város, hanem az egész ország egyik legjelentősebb lapjává küzdötte fel magát. A lap Iványi által megfogalmazott új programja: „A *Nagyvárad* politikai lap, de nem pártorgánium; pártoktól függetlenül áll.” A lap vezérprincípiuma: „Nemzeti állam a 67-iki alapon, a hamisítatlan nemzeti akaratra, az alkotmányos többségből származó erkölcsi erőre támaszkodó, szabadelvű kormányzattal; Nagyvárad

²⁶ Szabolcsi, 1985 b. 48.

²⁷ Vö. Fleisz, 2005. 192-195.

²⁸ Iványi Ödönről ld. újabban Farkas, 2022 a. és Farkas, 2022 b.

és Biharmegye belső életének kérdései azok, amik leginkább fogják e lapot foglalkoztatni.²⁹ Ezzel a programmal sikerült megújítani a lapot. Bár Iványi Ödön 1893 októberében távozott az élők sorából, utódai, Sas Ede, Láng József és Fehér Dezső az ő általa elindított kurzus folytatói voltak. A millenium idején a szerkesztő Fehér Dezső, a segédszerkesztő pedig Hrabovszky Lajos. A kiadóhivatalt Láng József vezette. Belső munkatársak: Gallovich Jenő, Tóth József, Gábel Jakab és Szalóki Elek. Fehér 1898 októberéig szerkesztette az újságot, amikor elhátározta, hogy saját lapot indít, a város negyedik napilapját, a *Nagyvárad* *Naplót*. A fővárosból visszatérő Sas Ede vette át tőle a *Nagyvárad* felelős szerkesztői beosztását, az Üri utcai (ma Roman Ciorogariu) uca 5. szám alatti szerkesztőségben.

A *Nagyvárad* közvetlenül a múlt századforduló előtt csak „*Politikai napilap*” alcímmel, a megszokott formátumban, háromhasásos tördeléssel, vegyes betűtípussal jelent meg. Terjedelme elég tekintélyes, hétköznap 10-12 oldal, vasárnap 18 oldal. A vezércikkek a politikai, gazdasági és társadalmi élet fókuszában álló kérdéseket vetik fel. A tárcát ekkor Békefi Antal, Hevesi József, Harmati Lajos, Sebők Zsigmond és Lovassi György írásai töltik meg. A politikai beszámolók széles körűek, s a lapban nagyon elterjedtek voltak a helyi közügyekkel kapcsolatos írások és észrevételek. Kolozsvártól és Debrecenről eltérően, de Aradhoz hasonlóan a nagyvárad polgárokat állandóan érdekelte a város fejlődésének kérdésköre. Nagyvárad

²⁹ Vö. Fleisz, 2005. 71.

száma csak a főváros volt a mértékadó. A közügyekkel kapcsolatos nagy fogékonyság az egyik magyarázata a lapok olvasottságának, az igényesség pedig a minőséget mozdította elő. A lapban gyakoriak az interjúk, riportok, glosszák, amelyeket ekkor még nem mindenütt találunk meg.

Az újság alapkonceptióját jól érzékelhetjük abból a lényegében olvasótoborzó szövegből, amelyet az 1899. év kezdetére szánunk: „...Ha valaha: úgy a jelen politikai viszonyok között van szüksége a közönségnek, egy olyan lapra, mely véleményét mindig bátran és szabadon kimondhatja. A *Nagyváradot* nem köti semmiféle pártérdek, megmondhatja az igazságot úgy fölfelé, mint lefelé. Most mikor súlyos hibákat követett el a haza érdeke ellen úgy az obstruáló ellenzék, mint a kormány: mi megmutattuk, hogy tollunkat csak a hazafias meg-

győződés vezeti és az fogja vezetni ezután is. [...] Cikkeinkből számúzve van párt és klikkszellem, éppen úgy, mint ahogy tárcarovatunkból számúzve van minden dilettáns kísérlet. A *Nagyvárad* tárcáit igazi írók írják; műkedvelők szárnypróbálgatása nálunk nem nyer bebocsáttatást. Az országgyűlési tudósítást oly terjedelemben hozzuk, mint a fővárosi lapok, a többi országos eseményekről is oly bőségesen beszámolunk, hogy fölösleges fővárosi lap járatása. [...] Emellett a *Nagyvárad* előfizetőit számos kedvezményben részesíti. Ilyen az értékes szépirodalmi melléklet, az *Otthon* havi folyóirat, melyet Hevesi József, a kiváló író szerkeszt [...] Nem feledkezünk meg a legapróbb közönségről sem, akik a *Mesevilág* című képes gyermeklapot, hetenként egyszer előfizetőink évi egy forintért kapják. Lapunk [...] független szellemű cikkeivel, előkelő irodalmi színvonalon álló tárcáival, kimerítő távirati híreivel, friss, eleven helyi hírszolgálatával a legjobb szószólója önmagának...”³⁰

A lap gazdag mellékletrepertoárral rendelkezett. A *Tájékoztató* rovatban a *Naptár*, *Nap*, *Események*, illetve a *Hírek* a 6–8. oldalakat foglalta el. A klasszikus rovatok közül megtalálhatjuk az *Irodalom*, *Színház*, *Művészet*, *Egyleti Élet*, *Közoktatás*, *Közgazdaság*, *Szerkesztői üzenetek*, *Regény csarnok* stb.-t. A *Legújabb* rovatban az éjjel érkezett, saját tudósítók által továbbított táviratok kaptak helyet. A lap utolsó oldalait szokás szerint a hirdetések foglalták el. Az újság politikai nézeteire jellemző a következő megállapítás: „Látjuk, hogy a parlament valósággal

elszakadt a nemzeti élettől, hogy gyökere a nép lelkében nincsen.”

A lap egyik sajátossága a rendkívüli, alkalmi kiadások nagy száma. A közügyek pártolása mellett más kezdeményezéseket is támogat, például a Szacsvey-szoboralapra gyűjtéseket rendez. Az irodalmi rovatban általában az irodalmi felolvasásokon elhangzott írásokat ajánlja, vagy a *Magyar Népszászló* országos néplap számait ismerteti. Gyakran beszámol a színház építésének menetéről és a felmerülő akadályokról. Az *Irodalom* rovat erős, nagyon sok a közügyekkel foglalkozó vezércikk. A művészet iránti fo-

gékonyság nevelése ugyancsak a lap kérdéskörébe tartozott, a sportrovat akkor még ritkábban jelentkezett. A *Nagyvárad* igazából a 20. század elején vívta ki helyét a magyarországi polgári sajtó élvonalában. Minőségi és tartalmi szempontból a *Nagyvárad* állja az összehasonlítást a fővárosi és a legjobb vidéki lapokkal egyaránt. Kifejezve a város haladó polgárságának az érdekeit a lap hatása, minősége, tartalma csak a fővárosi lapokhoz mérhető.

³⁰ Uo. 72.

A Körös-parti város második politikai napilapja a *Szabadság*³¹ volt, amely más város estében vezető szerepet tölthetett volna be, de itt inkább a másodhegedűs szerep jutott neki. Első száma még 1874. június 17-én jelent meg, egész íven, négy oldalon. A „*Politikai, társadalmi, kereskedelmi és közgazdasági lap*” alcímet viselte, és hetenként négyszer adták ki. Felelős szerkesztője Dús László (sz. Reich), a kiadó pedig Laszky Ármin volt. Ekkor a vezércikket néhány entrefillet³² követte, majd levelezés s kéthasábnyi különböző újdonságok. Kezdetől ellenzéki, szabadelvű, majd 1886. december 19-én egy *Jegyzőkönyv* készül, amelyben a *Szabadság* hozzájárul, hogy a Szabadelvű Párt közlönyévé váljon. Programját így fogalmazza meg: „Lapunk, mint a nagyváradai és biharmegyei szabadelvű párt hivatalosan bevallott közlönye pártunk érdekeit fogja képviselni”. A lap már hajnalban kint volt, és így a helybeli előfizetők már reggel 7-kor, a vidékiek már délután olvashatták.

A város és a megye mind jobban élénkülő eseményei fokról fokra nagyobb teret kapnak. A fősúly a helyi eseményekre terelődött át. 1893-ban Rácz Mihály helyét Ponori Thewrewk István vette át, aki modern újságírói szellemben vezette a lapot. A századvég az újság igazi fellendülését hozta. 1894-ben Lovassy Andor és Szunyogh Szabolcs veszik át a lap vezetését. Ekkor alakult ki az új formátum, amely azután lényegében végig megmaradt. Jó

³¹ A *Szabadság*, 1914; Indig, 1994. 20-24; Indig, 1998. 12-17; Indig, 1999. 33-40; Fleisz, 2005. 69-71.

³² Kisebbségi politikai cikk elnevezése.

Újságolvasó nagyváradai polgár, 1900 körül

újságírói gárda alakult ki a lapnál. A vezércikkeket Hlatky Endre, Szunyogh Szabolcs, dr. Sarkadi Lajos, dr. Dési Géza, dr. Sulyok István írja. A későbbi közismert humorista, Nagy Endre mint törvényszéki tudósító tevékenykedett a lapnál. A szerkesztőség többi tagja Balázs Lajos, Szatmáry Zoltán, Pásztor Bertalan és Gesztesi Ödön. Rövid ideig, 1896-ban Krúdy Gyula is megfordult a lapnál. A város közügyei, mint Nagyváradon általában, nagy nyilvánosságot kapnak. Az 1898-as karácsonyi számban érdekes cikk jelent meg arról, hogy mire volna szüksége a városnak. Ezek között olyanokat sorol fel: állandó színház, gyermekkórház, huszárlaktanya, villamosvasút, új városháza, csatornázás stb., amelyek mind megvalósultak a következő mintegy másfél évtizedben.

1898. október elsejével a lap szerkesztését Hlatky Endre, a Szabadelvű

Párt helyi elnöke vette át. A szemléltetváltás azt mutatta, hogy a vezércikk mellett nagy súlyt kaptak a társadalmi cikkek. A városi ügyekről dr. Hoványi Géza, Dús László, Réz Mihály, míg a magyar ügyekről főleg Hegyesi Márton és Keszthelyi Zoltán számolt be. Nagy Endre rendszeressé váló és sikeres tárcáit írja a *nagyvárad* *korzóról* címmel. A lap korszerűsítését szolgálta az is, hogy Budapesten külön szerkesztőséget rendeztek be Kéry Gyula vezetésével, amely éjjel-nappal rendelkezésre állt, hogy az országos és külföldi eseményekről beszámoljon. Naponta négyszer érkezett távirat, amivel megelőzte a konkurenseket.

1899 októberétől a főszerkesztő Hegyesi Márton lett. A politikai ellenfelek által gúnyosan a „Tiszáék házi újságjának” is nevezett lap viszonylag rövid virágzása 1900 tavaszán kezdődött, amikor a szerkesztőségben együtt dolgozik Bíró Lajos, Ady Endre és Nagy Endre.

A *Szabadság* igen fontos láncszeme volt a váradi hírlapírásnak. A háború nehézségeit túlélte, de a megváltozott viszonyok között elvesztve politikai háttérét 1921-ben beolvadt a nagyobb életképességű *Nagyváradba*.

A város másik fontos lapja a *Tiszántúl* volt, amely 1894. december 25-én indult mint katolikus irányú lap, Persz Adolf jogakadémiai tanár szerkesztésében, a Szent László Nyomda nyomtatva.³³ Később a szerkesztést dr. Vucskics Gyula vette át. 1898 őszétől a *Tiszántúl* is napilapként jelent meg, a századfordulóra Krüger Aladár szerkesztő mellé

szerződtek hivatásos újságíróként Pálffy Bélát, az Immaculata Zárda lelkesét. A lap szerkesztősége 1900-ban az Apáca (később Szilágyi Dezső, ma Moscovei) utca 3. szám alatt volt. Az egyházi lap, amelyet igyekeztek a német egyházi lapok magas szintjére felemelni, jellegzetes színfoltja volt a váradi publicisztikának, de nem tudott olyan sokoldalú lenni, mint a váradi vezető napilapok. Ennek ellenére sok fontos anyagot közölt, például az 1895. évi április 25-i számában beszámoló Agliardi bíborosnak, pápai követnek a nagyváradi premontrei gimnáziumban tett látogatásáról, amely bizonyítja Károly Iréneusz tudós fizikus felfedzését: „... Agliardi pápai követ ezután megtekintette a fizikai szertárt, ahol Károly Irén megmutatta neki új találmányát, a vezeték nélküli »telefont«. Agliardi a legnagyobb figyelemmel hallgatta Károly Irén József érdekes magyarázatát, maga is kézbe vette a (Bell féle, nagy ohmos) telefon hallgatót és megfigyelte az érdekes experimentumot.”

A város fejlett sajtóviszonyaira jellemző, hogy még a *Nagyvárad* sem tudott megélni egyeduralmat kívülni, mivel 1898-tól nagyon komoly vetélytársa akadt. Ekkor alapította Fehér

³³ Indig, 1994. 26-30; Indig, 1998. 16-17; Indig, 1999. 43; Fazekas, 2007. 6. 87-95; Péter I. Z. 2013. 5. 94.

Dezső a *Nagyvárad* *Napló*t, a város akkor negyedik napilapját, amelyet a kezdetektől fogva friss, radikális, igazi szabadelvű szellemben szerkesztettek.³⁴ Az 1898. évi október 1-jén beköszönő lapot Vészi József Budapestről a következőképpen üdvözli: „Akarj akarni!”, majd pedig így folytatja: „Szárnyat a gondolatnak! Erőt az érzésnek! Ihletet a léleknek! Ezzel a hármassal jelígyével induljatok a tusába. Serkentsétek fel a nemzeti akaratot, amely a nemzet ereje!”

A lap *Szózat a közönséghez* címmel fordul az olvasókhöz: „...erőnket szorgalmunkat és szerény tehetségünket a vármegye és a város fejlesztésére, polgárainak boldogsága érdekében fogjuk mindenkor érvényesíteni. [...] azt akarjuk, hogy az újság, amellyel a mi közönségünk igaz lelkét akarjuk szolgálni legyen a miénk, az újságíróké [...] A magyar sajtó akkor lesz igazán független és ideális, mikor megszabadul a politikai pártszempontoktól, magán és üzleti érdekek szorító béklyójától. [...] A *Nagyvárad* *Napló* független irányú napilap mai első számával lép a közönség elé [...] semmiféle áldozattól nem riadva a modern zurnalisztika minden eszközét megragadjuk, hogy kielégítsük a művelt közönség minden jogos igényeit, amelyeket egy kitűnően szerkesztett vidéki laphoz fűz.” A *Nagyvárad* *Napló* felelős szerkesztője Fehér Dezső, főszerkesztő pedig dr. Dési Géza.

A lap három hasábos tördeléssel, 8-16 oldalnyi terjedelemmel indult és gyors népszerűsége miatt, hiszen

első 2000 példányát – amelyet mutatószámoknak szántak – szétkapkodták. A szerkesztési módszerek nem különböznek a megszokottól, a rovatok nagy része a váradai sajtóban megszokott: *Vezércikk, Tárcsa, Hírek, Egylet, Törvénytörési csarnok, Közgazdaság, Tőzsde, Szerkesztői üzenetek, Nyílttér, Tanügy, Mulatság, Regénycsarnok, Saját tudósítónk táviratai, Irodalom és Művészet, Sport, Nagyvárad* *Krónika*. Nagy súlyt fektetett a Bihar megyei vidéki városok fejlődésére, és a vidéki viszonyok között állandóan napirenden lévő közügyekkel kapcsolatos szemléletét is tisztázza: „Legyünk lokálpatrióták, tanuljuk és tudjuk becsülni a magunk erejét, tápláljuk a saját iparunkat és kereskedelmünket, ezáltal tehetjük nagygyá a saját városunkat”.³⁵

Nyomon követi a különböző művelődési mozgalmakat, főleg az iparosok és tanulóifjúság körében. A tárcát dr. Vajda Emil, Tömörkény István és Thury Zoltán írja. Rendszeresen tájékoztatja az olvasókat a tanügy kérdéseiről, a szegényügyről. Riportot közöl a népkonyha megnyitásáról, felkarolja a Szacsavay szoborért folyó mozgalmat. Az első év végén megvont mérleg pozitív képet mutat: „a vidéki sajtó történetében páratlanul álló szeretettel és rokonszenvvel” fogadta a közönség a *Nagyvárad* *Napló*t.

A lap sok érdekes elemzést közöl a politikai helyzetről, rovatait és írásait a századelőn a magas színvonal és a merész radikális hangvétel jellemzi. Nagyön rövid időn belül nemcsak a városban, hanem országosan is – szerkesztése, műfaji és tartalmi gazdagsága folytán – az élvonalba küzdött

³⁴ A *Nagyvárad* *Napló*, 1913; Indig, 1994. 29-30, Indig, 1998. 17-22; Indig, 1999. 47-50; Fleisz, 2005. 75-79.

³⁵ Vö. Fleisz, 2005. 75-76.

Rövidítések

- Borovszky, 1901. *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901.
- Busa, 1986. *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*. Összeállította V. Busa Margit. Bp., 1986.
- Busa, 1996. *Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Összeállította V. Busa Margit. Bp., 1996.
- Buzinkay, 2016. Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Bp., 2016.
- Ember, 1955. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1849–1867*. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. Debrecen, 1955.
- Ember, 1956. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1867–1900*. I. rész. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. Debrecen, 1956.
- Ember, 1957. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1867–1900*. II. rész. – In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1956. Debrecen, 1957.
- Emődi, 2004. Emődi András: *A Nagyvárad Szemináriumi Nyomda 1745–1804*. Nagyvárad-Budapest, 2004.
- Erdész, 2024. Erdész Ádám: *Vihart kavaró történészpalánta*. I. Vihart kavaró történészpalánta | Magyar Nemzeti Levéltár (Letöltve 2024. nov. 12.)
- Farkas, 2022a. Farkas László: *Iványi Ödön emlékezete*, In: *Várad*, 2022.10.
- Farkas, 2022b. Farkas László: *Iványi Ödön sírja*. In: *Várad*, 2022.11.
- Fazekas, 2007. Fazekas Gábor: *A Tiszántúl katolikus napilap 1895. évi megjelenésének körülményei, programja*. In: *Várad*. 2007.6.
- Fleisz, 1996. Fleisz János: *Város kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában*. Nagyvárad, 1996.
- Fleisz, 2005. Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története (1890–1940)*. Pécs, 2005.
- Id. Szinnyei, 2002. Id. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk és folyóirat-irodalmunk 1721–1753*. Szerk. Gazda István. Bp., 2002.
- Indig, 1994. Indig Ottó: *Várad Parnasszus. Irodalmi és sajtóélet a századfordulón*. Nagyvárad, 1994.
- Indig, 1998. *Százéves a Napló. Jubileumi album*. Szerzők: Indig Ottó, Szántó Sándor, Szűcs László, Králik Lóránd. Nagyvárad. 1998.
- Indig, 1999. Indig Ottó: *A nagyvárad újságírás története*. Nagyvárad, 1999.
- Nagyvárad, 1896. *A Nagyvárad politikai napilap huszonhat éve a lap negyedszázados főnállása alkalmából*. Írta Láng József. Nagyvárad, 1896.
- Nagyvárad, 1930. *Nagyvárad hatvanéves jubileumi albuma. 1870–1930*. Nagyvárad, 1930.
- Nagyvárad Napló, 1913. *A Nagyvárad Napló Jubiláris Albuma 1898–1913. Biharmegye és Nagyvárad írásban és képekben*. Nagyvárad, 1913.
- Péter I. Z., 2013. Péter I. Zoltán: *Irodalmi élet és újságírás Nagyváradon a 19. század utolsó évében*. In: *Várad*, 2013.5.
- Szabadság, 1914. *A Szabadság negyvenéves jubileumi Albuma. 1874–1914*. Nagyvárad, 1914.

Szabolcsi, 1985a. *A magyar sajtó története. II.2.1. 1848–1867.* Főszerk. Szabolcsi Miklós. Bp., 1985.

Szabolcsi, 1985b. *A magyar sajtó története. II.2.2. 1867–1892.* Főszerk. Szabolcsi Miklós. Bp., 1985.

Szinnyei, 1896. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* IV. köt. Bp., 1896.

La luna del cacciatore (A vadász holdja)